

درآمد

در آغاز توجه به چند نکته ضروری است:

۱. زمین محل رانده شدن

در مباحث پیشین گفتیم که مردم در روز قیامت از خاک زمین خارج می‌شوند و زمین برای محاسبه و داوری روشن می‌شود. پس جهنمیان از زمین به سوی جهنم رانده می‌شوند و بهشتیان نیز از زمین به سوی بهشت پرواز می‌کنند.

۲. سمت راست و سمت چپ زمین

قرآن کریم در «سورۀ واقعۀ» اخطار می‌کند که مردم در قیامت سه دسته خواهند بود: اصحاب میمنه، اصحاب مشئمه و سابقون که مقربان بارگاه ربوبی‌اند. (آیات ۷ تا ۱۱).

«اصحاب میمنه» به معنای کسانی که اهل مبارکی‌ها هستند که در آیات دیگر از آن‌ها با عنوان «اصحاب یمین»، یعنی سمت‌راستی‌ها نیز یاد شده است. (واقعۀ/ ۲۷، ۳۸ و ۹۱).

«اصحاب مشئمه» یعنی کسانی که اهل شومی و نامبارکی‌ها هستند و از آن‌ها هم در آیات دیگر با عنوان «اصحاب شمال» و یا سمت چپی‌ها یاد شده است (واقعۀ/ ۴۱). هر چند ممکن است راست و چپ در این آیات عنوانی برای نوع عملکرد آن‌ها باشد، ولی این تعبیر چه‌بسا جنبۀ مکانی نیز داشته باشد. به این معنا که اصحاب یمین کسانی هستند که در سمت راست زمین قرار می‌گیرند؛ همان مکانی که منطقه نجات است و از آنجا به‌سوی بهشت رضوان روانه می‌شوند، و اصحاب شمال در سمت چپ زمین قرار می‌گیرند؛ یعنی همان منطقه عذاب که از آنجا باید راهی جهنم شوند.

۳. رانده شدن به‌سوی خارج از زمین

اینکه بهشت رضوان الهی و جهنم در کجای این عالم باعظمت قرار دارند، پرسشی است که پاسخ آن آسان نیست. اما اشاراتی در قرآن کریم وجود دارد که بیان می‌کنند بهشت و جهنم در جایی خارج از زمین هستند. بهشتیان باید به‌سوی آسمان پرواز کنند تا به منطقه بهشت برسند؛ چنان که در آیه زیر می‌فرماید: (ان الذین کذبوا باياتنا و استکبروا عنها لا تفتح لهم ابواب السماء و لا يدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط و کذلک نجزی المجرمین) (اعراف/ ۴۰):

روانه شدن به‌سوی بهشت و جهنم

سلسله بحث‌های قیامت‌شناسی

دکتر سید محسن میرباقری، مدرس دانشگاه فرهنگیان

مروری بر مباحث پیشین

در بخش پیشین مقاله تعابیر و جریاناتی از صحنۀ قیامت و درگیری مجرمان با یکدیگر و نیز شیطاین با انسان‌ها بیان شد. همچنین پیش‌تر گفتیم که در آیات آخر «سورۀ زمر» فهرستی از مسائل مربوط به مرحله دوم قیامت ارائه شده است که عبارت‌اند از:

۱. نفخ صور دوم؛
 ۲. خروج همگان از قبر و قیام همگانی؛
 ۳. روشن شدن زمین به نور پروردگار؛
 ۴. قرار گرفتن کتاب؛
 ۵. آوردن پیامبران و شاهدان؛
 ۶. قضاوت بر حق و به دور از هرگونه ستم؛
 ۷. بازپرداخت اعمال؛
 ۸. رانده شدن به سوی بهشت و جهنم؛
 ۹. حوادث لحظۀ ورود به بهشت و جهنم.
- در جلسات پیشین مطالبی را درباره هفت مورد نخست بیان کردیم و اینک لازم است درباره هشتمین مورد که همان رانده شدن به سوی بهشت و جهنم است، به‌گفت‌و‌گو بنشینیم.

به یقین کسانی که آیات ما را تکذیب کنند و خود را بزرگ‌تر و والاتر از آن بدانند که به آیات ما گوش فرا دهند، [در روز قیامت] درهای آسمان [برای صعود آنان به سوی بهشت] گشوده نمی‌گردد. مگر آنکه شتر در سوراخ سوزن وارد شود. ما مردم تبه‌کار را این‌گونه مجازات می‌کنیم.

از آیه بالا می‌توان دریافت که پیش از ورود به بهشت، باید راه‌های آسمانی برای صعود بر روی بهشتیان گشوده شود و آن‌ها رو به آسمان بالا روند تا به سرزمین بهشت برسند و در آن وارد شوند.

جهنمیان نیز باید به شکلی از زمین خارج شوند تا به جهنم برسند و در دوزخ افکنده شوند. قرآن کریم در آیات دیگر هر دو مسئله را در یک جا مطرح و صعود بهشتیان و خروج جهنمیان را این‌گونه بیان کرده است:

(ان یوم الفصل کان میقاتا * یوم ینفخ فی الصور فتاتون افواجا * و فتحت السماء فکانت ابوابا * و سیرت الجبال فکانت سراپا * ان جهنم کانت مرصدا * للطاغین مابا * لا بشین فیها احقابا) (نبا/ ۲۳ - ۱۷):

به یقین میعادگاه، روز داوری است. آن روز که در صور دمیده شود و شما فوج فوج [به محضر ما] درآید و راه آسمان [برای بهشتیان] گشوده شود و راه‌هایی نمودار گردد و کوه‌پاره‌ها [از سمت چپ] جدا شوند و به راه افتند. پس [از لحظاتی]، چون سراب [نمایان] گردند. به یقین، دوزخ در کمین [این کوه‌پاره‌ها و گروه‌هایی که روی آن‌ها هستند] است؛ تا دوزخیان طغیانگر را [که سرنشین آن کوه‌پاره‌ها هستند] ملجأ و مأوا باشد. دوره‌هایی طولانی در دوزخ درنگ دارند^۱.

نکات آیه

در آیات بالا نکات زیر درخور توجه است:

● نفخ صور مطرح شده در این آیات، نفخ صور دوم است که برای زنده شدن همگان دمیده می‌شود. زیرا بلافاصله می‌فرماید که پس از نفخ صور، شما فوج فوج به صحنه محشر خواهید آمد.

● سیر کوه‌ها غیر از متلاشی شدن کوه‌ها در نفخ صور نخست است؛ زیرا این کار پس از زنده شدن مردم و پس از انجام حساب و کتاب آن‌هاست.

● باز شدن راه‌های آسمان برای بهشتیان و نیز پرتاب شدن کوه‌پاره‌ها به سوی دوزخ، پس از همه مراحل صحنه قیامت و در راستای رانده

شدن به سوی جهنم و بهشت است.

● حرکت به سوی آسمان باید از سمت راست زمین و حرکت به سوی جهنم از سمت چپ زمین باشد. یعنی، اهل تقوا از منطقه نجات به سوی آسمان بالا می‌روند تا به بهشت برسند و کفار از منطقه دیگری که سمت چپ است، به سوی جهنم رانده می‌شوند.

● هر کدام از اهل بهشت و جهنم، پس از حساب و کتاب در منطقه مربوط به خود، گرد می‌آیند و همین که گروهی فراهم آمدند، آن‌ها را به سوی جایگاه همیشگی‌شان می‌رانند:

(و سبق الذین کفرو الی جهنم زمرا):

کفار گروه گروه به سوی جهنم رانده می‌شوند.

● قرآن کریم در جایی دیگر از حاضر ساختن کفار گرد جهنم سخن می‌گوید:

(و یقول الانسان إذا مات لسوف اخرج حیا * او لا یدکر الانسان انا خلقناه من قبل و لم یک شیئا * فوریکن لنحشرنهم و الشیاطین ثم لنحشرنهم حول جهنم جثیا * ثم لننزعن من کل شیعة ایهم اشد علی الرحمن عتیا) (مریم/ ۶۹ - ۶۶).

انسان می‌گوید: «آیا آن‌گاه که بمیرم، زنده [از قبر] بیرون خواهم آمد؟» آیا به یاد نمی‌آورد که ما پیش از این او را آفریدیم در حالی که چیزی نبود؟ به پروردگارت سوگند که این انسان‌ها را همراه با شیاطین محشر می‌کنیم و سپس [بعد از مراحل حساب و کتاب] آن‌ها را به زانو در می‌آوریم و گرد [کرة] دوزخ حاضر می‌کنیم. سپس از هر فرقه [از پیروان باطل] هر کدامشان را که بر خدای رحمان جسورتر بوده باشند، از جمع کافران بیرون می‌کشیم [و به سوزنده‌ترین جایگاه دوزخ می‌افکنیم].

افکندن جهنمیان در جهنم

قرآن کریم در آیاتی دیگر، از افکندن شدن مجرمان در جهنم سخن می‌گوید. گویا آن‌ها را گرد جهنم می‌گردانند و هنگامی که به منطقه‌ای متناسب با خود برسند، از وسیله‌ای که روی آن هستند و گرد جهنم می‌گردند، جدایشان می‌کنند و آن‌ها را از بالا در دوزخ می‌افکنند به آیه زیر توجه فرمایید:

(کلما القی فیها فوج سالهم خزنتها الم یاتکم نذیر)^۲ (ملک/ ۸):

هرگاه گروهی از دوزخیان به دوزخ افکنده شوند، نگهبانان دوزخ می‌پرسند: «مگر برای شما رسولی نیامد که هشدارتان دهد»^۳

هر کدام از اهل بهشت و جهنم، پس از حساب و کتاب در منطقه مربوط به خود، گرد می‌آیند و همین که گروهی فراهم آمدند، آن‌ها را به سوی جایگاه همیشگی‌شان می‌رانند

لحظه ورود جهنمیان

در آیاتی دیگر از قرآن حالت ورود اهل جهنم به میعادگاهشان این گونه ترسیم شده است:

(و سيق الذین کفروا الی جهنم زمرا...) کفار را گروه گروه به سوی جهنم می رانند.

«حتی اذا جاؤها» [در فضا می روند و می روند] تا اینکه به [کره] دوزخ برسند.

«فتحت ابوابها» [در این حال] درهای جهنم باز می شود [و بدانجا افکنده می شوند].

«و قال لهم خزنتها» و مأموران دوزخ به آن ها می گویند:

«الم یاتکم رسل منکم» آیا رسولانی از میان شما برایتان نیامد،

«یتلون علیکم آیات ربکم» که آیات پروردگارتان را بر شما تلاوت کنند،

«و ینذرونکم لقاء یومکم هذا» و شما را با انذار الهی به دیدار این روز هشدار دهند؟

«قالوا بلی» می گویند: «چرا آمدند».

«و لکن حقت کلمة العذاب علی الکافرین...» ولی فرمان عذاب درباره کافران به حقیقت پیوست.

«قیل ادخلوا ابواب جهنم» به آنان خطاب می شود که به جهنم درآیید.

«خالدین فیها» که باید جاودانه در آن بمانید.

«فئس مثوی المتکبرین» (زمر/ ۷۲ و ۷۱): پس چه بد جایگاهی است جایگاه متکبران.

نکات آیات

با توجه به آیات بالا، نکات زیر را می توان دریافت:

- از عبارت «حتی اذا جاؤها» و اینکه باید بروند تا به جهنم برسند، مشخص می شود که اهل جهنم پس از رانده شدن به سوی جهنم، باید مسافتی را طی کنند تا به جهنم برسند و میان جهنم و جایگاهشان در زمین باید فاصله درخور توجهی باشد. با توجه به اینکه قرآن کریم می فرماید:

(و جیء یومئذ بجهنم) (فجر/ ۲۳):

جهنم را در روز قیامت می آورند.

می توان چنین تصور کرد که کره جهنم در مسیری قرار می گیرد که به نزدیک ترین فاصله اش نسبت به زمین می رسد و از سویی کوه پاره ها از زمین به راه می افتند و جهنم هم که نزدیک شده است، در کمین و در انتظار آن ها می ماند.

- از عبارت «فتحت ابوابها» می توان دریافت که پس از رسیدن جهنمیان، راه های ورودی جهنم باز می شود و با توجه به آیات سوره مریم، که پیش تر ذکر شد، هر راهی به سوی منطقه ای با شرایطی

حساب شده باز می شود و جمعی که با آنجا تناسب دارند، بدان افکنده می شوند.

در بدو ورود، یعنی هنگامی که فوجی (گروهی) از انسان ها به جهنم افکنده می شوند، مأموران جهنم به سراغشان می آیند و آنان را توبیخ می کنند که: چرا به رهنمودهای پیامبران الهی گوش نسپردید و هشدار آنان را جدی نگرفتید. گذشته از آیات سوره زمر، قرآن کریم در سوره ملک نیز با تفصیل بیشتری توبیخ فرشتگان و پاسخ مجرمان را بیان کرده است:

(کلما الی فیها فوج سألهم خزنتها الم یاتکم نذیر * قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا و قلنا ما نزل الله من شیء ان انتم الا فی ضلال کبیر * و قالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر) (ملک/ ۱۰ - ۸):

هرگاه گروهی از دوزخیان به دوزخ افکنده شوند، نگهبانان دوزخ می پرسند: «مگر برای شما رسولی نیامد که شما را هشدار دهد و از عذاب امروزتان بترساند؟» دوزخیان می گویند: «چرا، رسولی هشدار دهنده آمد، ولی ما تکذیب کردیم و گفتیم: خداوند کتابی نازل نکرده است و غیر این نیست که شما پیامبران در گمراهی و خطایی عظیم به سر می برید و آنان می گویند: اگر ما سخن انبیای الهی را می شنیدیم و اطاعت می کردیم و یا اندیشه و خرد خود را به کار می گرفتیم، امروز با این خواری میان دوزخیان نبودیم.

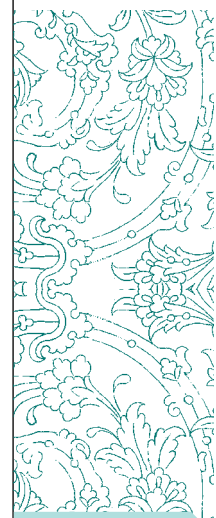
پس جهنمیان به گناه خود اعتراف می کنند. اینجاست که قرآن کریم می فرماید: «فرمان عذاب درباره کافران قطعی است.» پس از این گفت و گو بدان ها گفته می شود که وارد شوید. راه های ورود به جهنم برایتان مهیا است. این جایگاه همیشگی شماست. پس چه بد جایگاهی است که گردنکشان و متکبران بدان وارد می شوند.

آنچه گفته آمد، وضع نابسامان جهنمیان در لحظه ورود به جهنم است. درباره وضعیت جهنم از جهات متفاوت نیز ان شاء الله به تفصیل، در جای خود بحث خواهیم کرد.

لحظه ورود بهشتیان

(و سيق الذین اتقوا ربهم الی الجنة زمرا حتی اذا جاؤها و فتحت ابوابها و قال لهم خزنتها سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین * و قالوا الحمد لله الذی صدقنا وعده و اورثنا الارض نتبوا من الجنة حیث نشاء نعم اجر العالمین) (زمر/ ۷۴ و ۷۳):

و آنان که در پیشگاه پروردگارشان تقوا پیشه کردند، دسته دسته به سوی بهشت برین برده خواهند شد.

هرگاه گروهی از دوزخیان به دوزخ افکنده شوند، نگهبانان دوزخ می پرسند: «مگر برای شما رسولی نیامد که شما را هشدار دهد و از عذاب امروزتان بترساند؟»

می‌روند و می‌روند تا آنجا که به بهشت برسند. در آن حال درهای بهشت به روی آنان گشوده شده است [و با اکرام وارد می‌شوند] و نگهبانان بهشتی به آنان خطاب می‌کنند: «سلام بر شما، خوش آمدید. در آن در آید [و] جاودانه [یمانید.]» و گویند: «سپاس خدایی را که وعده‌اش را بر ما راست گردانید و سرزمین [بهشت] را به ما میراث داد. از هر جای آن باغ [پهناور] که بخواهیم، جای می‌گزینیم.» چه نیک است پاداش عمل کنندگان.

درباره سفر بهشتیان به سوی بهشت نیز از آیات بالا چنین می‌توان برداشت کرد:

● همان تعبیر سوق دادن و راندن که درباره جهنمیان بود، درباره بهشتیان نیز به کار رفته است. معلوم می‌شود که آنان را نیز دسته‌دسته با وسایلی به آسمان می‌برند و به سوی بهشتیان به پرواز در می‌آورند.

● از عبارتهای «سبِق» و «حتی اذا جاؤها» می‌توان دریافت که پس از رانده شدن باید مسافتی طی شود تا بهشتیان به منطقه یا مناطق بهشتی برسند. اگر بر این مطلب، نکته دیگری اضافه شود که بهشت نیز نزدیک آورده می‌شود تا چندان (از زمین) دور نباشد، در این صورت تصور روشن‌تری از این سفر آسمانی (از زمین به سوی بهشت) می‌توان به دست آورد.

● درباره جهنمیان این نکته مطرح شد که وقتی به جهنم برسند، درهای آن گشوده می‌شود، ولی درباره بهشتیان می‌فرماید: «و فتحت ابوابها». وقتی بدانجا برسند در حالتی است که درهای آن گشوده شده است.

این امر گویای آن است که بهشت را پیش از ورود بهشتیان برای آنان آماده می‌سازند چنان‌که در جایی دیگر می‌فرماید:

(جنات عدن مفتحة لهم الابواب) (ص / ۵۰):

بوستان‌های بهشت جاوید که درهایش به روی آنان باز است.

این نکته را **زمخشری** نیز در «تفسیر کشاف» یادآور شده است.^۵

* ورود بهشتیان به بهشت با اکرام و احترام همراه است و بهشتیان در لحظه‌های اولیه ورود، با استقبال و بزرگداشت فرشتگان مأمور و خازنان بهشت روبه‌رو می‌شوند. فرشتگان سه سخن به آن‌ها می‌گویند:

۱. ملائکه به بهشتیان سلام می‌کنند.

۲. به آن‌ها می‌گویند: «طیب و پاکیزه شده‌اید.» و شاید این بدان خاطر باشد که خدای رحمان، اهل تقوا را از هر آلودگی پاک می‌کند و سپس آن‌ها را به بهشت رضوان وارد می‌سازد.^۶

۳. فرشتگان الهی از بهشتیان دعوت می‌کنند که برای همیشه به سرزمین امن وارد شوند و در جوار قرب ربوبی قرار گیرند.

● اهل تقوا پس از ورود به بهشت احساس آرامش می‌کنند و به سپاس الهی می‌پردازند و از تحقق وعده‌های او شادمان می‌شوند و از آزادی خویش در پهنه بهشت اظهار شادی می‌کنند.

در آخرین آیه سوره زمر، پس از بیان وضعیت و جایگاه بهشتیان، نکته دیگری درباره بهشت بیان شده است:

(و تری الملائكة حافين من حول العرش يسبحون بحمد ربهم و قضي بينهم بالحق و قيل الحمد لله رب العالمين): (زمر / ۷۵):

آن روز فرشتگان را ببینی که گرداگرد عرش الهی انبوه هستند و ستایش کنان، پروردگار خویش را تسبیح می‌گویند. آن روز میان آن‌ها به حق داوری می‌شود و در پایان داوری گفته می‌شود: «سپاس و ثنا از آن خداوند است که پروردگار جهانیان است.»

چکیده

● رانده شدن به سوی جهنم و صعود به بهشت، از حوادثی است که در مرحله دوم قیامت رخ می‌دهد و اهل بهشت و اهل جهنم از زمین به سوی جایگاه همیشگی خود می‌روند.

● مردم در قیامت سه دسته خواهند بود: اصحاب میمنه، اصحاب مشئمه و سابقون که مقربان بارگاه ربوبی اند.

● بهشتیان از سمت راست زمین برای رسیدن به بهشت، به سوی آسمان پرواز می‌کنند، در حالی که جهنمیان برای رسیدن به جهنم، از سمت چپ زمین خارج می‌شوند.

● اهل جهنم و بهشت، هر دو برای رسیدن به جایگاه ابدی خود، باید مسافتی را طی کنند. جایگاه آن‌ها در فاصله‌ای نسبتاً نزدیک به زمین قرار می‌گیرد.

● راه‌های جهنم، پس از رسیدن جهنمیان باز می‌شود، در حالی که راه‌های بهشت از پیش برای بهشتیان گشوده شده است. به بیان دیگر، بهشت پیش از ورود برای اهل بهشت آماده می‌شود.

● جهنمیان در بدو ورود به جهنم یا توبیخ مأموران جهنم روبه‌رو می‌شوند، در حالی که ورود بهشتیان به بهشت، با اکرام و احترام نگهبانان آن همراه خواهد بود.

● جهنمیان در بدو ورود به جهنم، به گناه خویش اعتراف می‌کنند، در حالی که اهل تقوا، پس از ورود به بهشت، احساس آرامش و شادمانی می‌کنند و سپاس الهی را بجا می‌آورند.

پی‌نوشت‌ها

۱. نکات ضمیمه ترجمه، برگرفته از معانی القرآن است.
۲. و نیز بگردید به آیات هفتم سوره ملک و سیزدهم سوره فرقان.
۳. با توجه به آیات ۶۹-۶۶ سوره مریم که دوزخیان را گرد جهنم حاضر می‌کنند و آن‌ها را جدا می‌سازند و به جهنم می‌افکنند، می‌توان این احتمال را داد که جهنم کراهی همچون کراهی زهره گرم و سوزان باشد. جهنمیان از سمت چپ زمین با کوه‌پارهای جدا می‌شوند و به سوی این کره می‌روند. سپس گرد آن گردانده می‌شوند و هر کدام هنگامی که به منطقه مربوط به خود برسند، از آن جدا می‌شوند و از همان بالا به زیر افکنده می‌شوند. هنگامی هم که به سرزمین جهنم می‌افتند، با گوش خود شی‌های از جهنم را می‌شنوند و نفیر آن را می‌یابند (ملک/۷).
۴. ق / ۳۱: (و ازلت الجنة للمتقين غیر بعید).
۵. رک: محمد تقی فلسفی، معاد از نظر روح و جسم، ج ۳، ص ۲۸۷.
۶. نساء / ۳۱: (و ندخلکم مدخلاً کریماً).
۷. رک: اعراف / ۴۳؛ حجر / ۴۷؛ ان‌شاءالله در بحث بیان نعمت‌های بهشت توضیح این نکته خواهد آمد.